

KADINLAR, TOPRAK MÜCADELELERİ VE MÜŞTEREKLERİN YENİDEN İNŞASI

Silvia Federici

Çevirenler: Canan Tanır ve Öykü Tümer

Bu makale Afrika'daki müşterek toprak mülkiyeti konusunu ve bu konunun kadınların toprak hakları üzerindeki yansımalarını inceliyor. Makalede tartışma konusu edilen temaların bazıları şunlar: 1990'larda Dünya Bankası tarafından denenen müşterek arazilerin kullanım hakkı ile ilgili reformlar, feminist örgütlerin müşterek arazi ilişkilerine dair, kadınlara yönelik ataerkil ayrımcılığa sebep olduğu gerekçesiyle getirdiği eleştiriler ve aynı zamanda toprağı olmayan şehirli ve taşralı kadınların kullanılmayan kamusal arazileri geçimlik tarım amaçlı sahiplenme çabaları. Makale, müşterek toprak sahipliğine yöneltilen feminist saldırının toprağın özelleştirilmesine yönelik neoliberal hamleyi güçlendirebileceğine dair bir uyarı yaparken, kadınların kullanılmayan kamusal arazileri geçimlik tarım için ıslahına yeni ortak alanların oluşumuna giden yol olarak bakıyor.

. . . [1956'da] avcılar Gusii sınırlarına giren son fili öldürdüklerinde. . . ve civar bölgelerden insanlar son kez bedava etin keyfini çıkardığında, [bu] olay bir halk türküsüyle ölümsüzleştirildi. . . “bedava malların anası’ Gesabakwa’da öldü.” O günden itibaren, mallar peşin para ile satılmaya başlandı ve tersini bekleyen herkese “bedava malların anasının Gesabakwa’da öldüğünü duymadın mı?” hatırlatması yapıldı. (*Ogembo 2006, p. viii*)

“Müşterekler” kavramı uluslararası sosyal adalet hareketleri literatüründeki başlıca temalardan biri hâline geldi ve bu da politik çözümlemelerin kapsamını işçilerin maaşları tartışmasının sınırları ötesine taşımak için çok faydalı oldu. “Kamusal” ve “özel” kategorilerinin arasında yer alan fakat her iki kategoriye de indirgenemeyen müşterekler

fikri -toprak, arazi, ormanlar, otlaklar ve akarsular, ya da iletişim alanları gibi- devletin ya da herhangi bir bireyin değil, bir topluluğun müşterek olarak sahip olduğu, yönettiği ve kontrol ettiği toplumsal mallara tekabül eden daha geniş bir mülkiyet kavramını tabir eder. Pazar ekonomisi ve özel mülkiyeti varsayan ve “tipik olarak devlet tarafından yönetilen” (Anton 2000, 4) “kamusal” kavramının aksine, ortak alanlar fikri yoğun bir toplumsal dayanışma imgesini çağırıştırır. Ayrıca bu kavram aracılığıyla sınıf mücadelesinin tarihi, Amerika’daki yerli halkın sömürgeci gaspa direnişi ile İngiltere köylülerinin toprak çitlemelerine karşı direnişi arasındaki devamlılığı yansıtacak şekilde yeniden yazılabilir veya Hindistan’daki çiftçilerin mücadeleleri, ücretsiz yazılım hareketindeki fikri mülkiyet hakları karşıtı programcılarının mücadelelerinin tamamlayıcısı olarak tarif edilebilir. Ne de olsa hepsi “halk tabakasından” (Caffentzis 1995; De Angelis 2007; Linebaugh 2008).

Müştereklerin kendisi gibi, kavramı da çoğunlukla müşterek mülkiyetin iptalini görev edinen kuruluşlar tarafından pek çok manipülasyona ve uyarlamaya maruz kalmıştır. Nitekim Dünya Bankası’nın denizleri, su kaynaklarını ve orman örtülerini “küresel müşterekler” diye tanımlaması muhtemelen “muhafaza etme” adına yerli halkı kendi topraklarından uzaklaştırıp, araziye erişimlerini parasal temelde yeniden yapılandıran yeni bir toprak çitleme akımını meşrulaştırmaya hizmet etmektedir. Benzer şekilde, Dünya Bankası Afrika’da müşterek arazinin daha hakkaniyetli bir dağılımını temin ediyor gibi görünen fakat aslında ticari çıkarları destekleyen ve insanların hak iddia edebileceği kaynakları azaltan “toplum temelli” toprak reformlarını desteklemiştir. Daha da önemlisi, kapitalizmin yayılmasıyla birlikte, var olan ortak alanlar toplumun geri kalanında gördüğümüz ayrılık ve eşitsizliklerin çoğuna ev sahipliği yapar hâle gelmiştir. Dolayısıyla bu bölümün başındaki özdeyişte belirtildiği gibi, müşterekler, özellikle de doğal kaynakların ortak yönetimini gerektiren yerlerde, sorunsuz bir gerçeklik olarak görülemez. Uluslararası finans

kuruluşlarının kendi amaçları doğrultusunda sömürdüğü bir ihtilaf alanı hâline gelmişlerdir. Peki, bu ihtilaflar nelerdir ve bize müştereklerin durumu hakkında ne anlatırlar?

Bu soruları akılda tutarak, Afrika’da kadınların sürdürdüğü ve müşterek arazilerin geleceği üzerinde doğrudan etkisi olan iki tür mücadeleyi inceleyeceğim. Birincisi, 1990’larda toprak hakları mücadelesi için gelişen ve geleneksel toprak mülkiyetine ataerkilliği ve kadınlara karşı ayrımcılığı nedeniyle karşıtlığını ilan eden kadın hareketi. İkincisi ise halihazırda hüküm süren özelleştirme akımının aksine, kamu arazilerini kendi ailelerinin geçimi için sahiplenen kentsel alanlardaki kadınların mücadeleleri.

Bu mücadeleleri tartışmamın nedeni bugün insanların toplumsal kaynaklarla kurduğu ilişkiyi ve bu süreçte toplumsal cinsiyetin oynadığı rolü şekillendiren menfaatlerle ilgili öğrenebileceğimiz çok şey olması. Bu mücadeleler eşitlikçiliğin müşterekler için yaşamsal bir soru olduğunu, eşitsiz güç ilişkilerinin dış müdahale ve gaspın yolunu açtığını gösteriyor. Özellikle de, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin, kadınlar ve - müştereklerin devlet ve uluslararası kuruluşlar tarafından maruz bırakıldığı kuşatmanın ön saflarında yer alan- erkekler arasındaki dayanışmayı zayıflatarak tarımsal ilişkiler üzerinde pazarın egemenliğini pekiştiren dinamikler ürettiğini ve birçok kadını toprağın özelleştirilmesine yarayan yasal mekanizmanın güçlendirilmesini talep etmeye yönelttiğini gösteriyor (Adoko ve Levine 2005; Tripp 2004; Wanyeki 2003). Eğer müşterekler saf idealler olmaktan çıkıp bir mücadele konusu olacaksa toplumsal adalet hareketlerinin bu dersi öğrenmesi gerek. Yine aynı hareketler hukuka başvurmaktansa doğrudan harekete geçmeyi tercih eden, kamu arazisini ekip biçen, böylece tüm doğal kaynakların etrafına parasal bir geçit koymayı amaçlayan neoliberal

girişimi boşa çıkaran ve dünyanın hepimizin ortak alanı olduğu ilkesini doğrulayan kadınlardan da ders alabilir.

Afrika, Hâlâ Müşterekler Diyarı

Ağaçlık alanlar, ormanlar, sular gibi diğer tüm müşterek mülkiyet biçimlerinin maddi temeli olan müşterek arazi kullanım hakları tartışması için Afrika iyi bir emsal teşkil ediyor. Çünkü defalarca bu “skandala” bir son vermeye çalışan tüm girişimlere rağmen bu tarz mülkiyet biçiminin dünyanın herhangi başka bir yerinden daha uzun süre varlığını sürdürdüğü bir bölge. Nairobi’den “toprak kullanımı ve kırsal gelişim uzmanı” Liz Alden Wily’nin yazdığı gibi,

... geleneksel olmayan toprak kullanımı ideolojisi ve düzenlemelerinin bir yüzyıl boyunca kasıtlı olarak uygulanmasına rağmen... kayıtdışı, geleneksel arazi kullanımı sürmekle kalmayıp açık ara farkla bölgedeki en yaygın kullanım biçimini teşkil ediyor. Bunu yok saymaya ya da etkisini azaltmaya çalışan stratejilerin hiçbiri başarılı olmadı (Wily 2001, 85).

Gerçekten de, Afrika’nın kırsal bölgelerindeki halkların çoğu, yazılı hukuk kapsamında bireysel tapuları olmasına rağmen, pek çok Afrika ülkesi ikili ya da çoklu yasal rejimlere sahip olduğu için, müşterek kullanım sistemi altında yaşıyorlar¹ (Cotula, Camilla, ve Ced 2004, 2).

Bununla birlikte, bugün Afrika’daki müşterekler, sözlü tarihten ve sömürgecilik öncesi Afrikalı toplumlardan bildiğimiz kadarıyla, “geleneksel” modellere pek benzemiyor². Geniş bir literatürün de belgelediği gibi, hem geçimlik tarımdan ihracat mahsulü tarımına geçiş hem de sömürgeciliğin getirdiği tapulama ve bireysel arazi parçalarını çitlemeye dayalı özel mülkiyet rejimleri “eşitlikçi bir toplumsal organizasyon modeli” olan eski düzenin gitgide daha çok altını oyduklar (Laesthaeghe 1989b, 51; Snell 1986, 108, 112–3). Bağımsızlaşma bu eğilimi tersine çevirmedi. Hedef ister kapitalist ister sosyalist gelişim olsun, bağımsız Afrika ulusları bütün toprakları devlet mülkü hâline getirip

bunlara kamusal projeler için el koyma hakkını tesis ederek müşterek toprak mülkiyeti sistemini baltalamaya katkıda bulundu. Bu gelişmelerin sonucunda, henüz 1970’lerin sonunda, kırsal alanlarda topraksızlıkla birlikte sınıfsal farklılaşma da büyümeye başladı.²

Bu gelişmelerden en çok zarar görenlerin kadınlar olduğuna dair genel bir uzlaşma var. Çünkü toprağın değeri arttıkça ve kıtlık yayıldıkça, geleneksel sistemde her zaman güvence altına alınmış olan kadınların toprağa erişimlerini kısıtlayan yeni kurallar icat edildi. Bu noktaya daha sonra tekrar değineceğim. Burada sadece 1980’lerin “borç krizi” ve bunu takip eden Afrika politik ekonomilerinin liberalleşmesinin arazi kullanım ilişkileri açısından bir dönüm noktası olduğunu vurgulamak istiyorum. Çünkü Dünya Bankası ve diğer uluslararası kapitalist kuruluşlar bu krizi Afrika’daki müşterek toprak kullanımı sistemlerine bir son vermek için önlerine çıkan tarihsel bir fırsat olarak gördüler. Bu sistem onların gözündeki bölgede kapitalist ilişkilerin gelişmesinin önündeki temel engeldi (Dünya Bankası 1989).

London Economist gazetesi 3 Mayıs 1986’da yayımladığı bir “Nijerya incelemesinde” Afrika’da topraklar “çevrilmeli, geleneksel kullanım, erişim ve otlatma hakları feshedilmeli, [çünkü] sermayeyi yürüten toprağın özel mülkiyetidir” diye yazdı. Yakın zamanda ise yine *Economist* yatırımcıların “her bir ağaç için, yakacak odun hakkı için, kadınların keçilerini otlatması için, büyükbabanın mezarı için” bölge halkıyla müzakere etmek zorunda olmasından şikâyetçiydi (alıntılayan: Federici 1992, 304).

Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası’nın talep ettiği Yapısal Uyum Programlarının ilk işinin Afrika topraklarının özelleştirilmesi olması hiç şaşırtıcı değil (Caffentzis 1995, 28). Bu programlarda yer alan bütün koşullar –yiyecek üretiminden ihracata yönelik tarıma geçiş, Afrika topraklarının yabancı yatırıma açılması, geçimlik tarım yerine ihracat

ürünlerine ayrıcalık verilmesi- toprak kullanım hakkını ferdi tapulama ve kayıt aracılığıyla resmîleştiren yeni bir özelleştirme hamlesinin başarılı olmasını temel alıyordu.

Fakat bu beklentiler ancak kısmen karşılanabildi. En iyi, en verimli ve en mineral zengini müşterekleri kamulaştıran ve bunları ticari teşebbüslere devreden yeni bir “Afrika kapışması” ve toprak gaspı gerçekleşti ve hâlâ da devam ediyor. Ancak 1990'lara gelindiğinde, Afrika'daki müşterek arazilerin sadece küçük bir yüzdesi (bazı bölgelerde yüzde 1'den azı) kayıt altına alınmıştı. Çünkü küçük çiftçiler topraklarına zaten sahip olduklarını varsayıp buna gerek görmemiş, tapu ve kaydın gerektirdiği yüksek harç ve vergileri ödemeye yanaşmamıştı (Joireman 2006, 7). Ayrıca görünen o ki insanlar “tüm hakları bir kişiye vermeye” direndiler (Adoko ve Levine 2005, 6). Daha da kötüsü, müstakbel yatırımcıların gözünden, toprağın kayıtlı olduğu bölgelerde bile insanlar toprağın ortak bir malvarlığı olmadığına ikna edilemediği için hâlâ geleneksel düzenlemelere uyuluyordu (Ogolla ve Mugabe 1996, 102-3).

Bu bulgulara cevaben ve Afrika içinde ve dışında toprağa el koyma şeklinde, Afrikalı hükümetler ve Dünya Bankası 1990'lardan beri toprak özelleştirmelerini büyüyen köylü hareketlenmesini de hesaba katarak daha yumuşak, daha az ihtilaflı bir yoldan hallediyor. Özelleştirmenin büyük kısmının pazarın kendisi tarafından yapılacağına güvenerek müşterek kullanım haklarını tanıyan fakat toprağın devredilmesini ve arazi pazarının oluşmasının devamını ve hatta özellikle de daha kaliteli topraklarda, genişlemesini sağlayan bir reform modelini desteklediler (Tripp 2005, 11; Yoshida 2005, 141fn).

Birkaç Afrika ülkesinde farklı biçimlerde uygulamaya giren ve Dünya Bankası'nın tipik söylemiyle “fakirlerden yana bir kırsal gelişim planı” olarak teşvik ettiği bu yeni reform dört yenilik üzerine kuruludur. Müşterek arazilerin yönetim ve işletmesini merkeziyetten uzaklaştırıp,

fakat yine de merkezi hükümete karşı sorumlu sayılan, siyasetle atanan “kurulların” ya da seçimle gelen “köy konseylerinin” eline verir. Toprağın hem bireyler hem de ortaklıklar adına kaydedilebilmesini sağlayan “grup tapusu”nu uygulamaya koyar. Yerel yönetim birimleri ya da kuruluşların toprağı, ortak girişim adı altında yabancılara ticari amaçlı satabilmesini sağlar (Alden Wily 2001, 88; Cotula, Camilla ve Ced 2004, 5). Özetle, yerli kapitalist elitlerin çıkarlarını gözetmesine izin verir ve kapıları yabancı yatırımcılara açarken küçük çiftçilerle doğrudan bir karşılaşmadan kaçınan iki katmanlı bir sistem kurulmuştur.

Yeni toprak reformları ayrıca, eşler arasında müşterek kiracılık hakkını getirmek gibi, toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık karşıtı hükümler de içerir (Alden Wily 2001, 92–3). Toplumsal cinsiyet eşitliği reformun ideolojik sunumunda gerçekten de anahtar bir tema. Fakat bu hükümler 1990’larda kadınların toprak hakları için savaşıma amaçlı kurulmuş pek çok kadın örgütünü tatmin etmekten çok uzak. Bu örgütler toprakla ilgili karar verme süreçlerini yerel birimlere bırakmanın, yerel âdetleri onaylamanın kadınları suistimale karşı savunmasız bıraktığı suçlamasını ileri sürdüler. Bunun yerine talep ettikleri şey ise geleneksel kullanım haklarının tamamen ortadan kaldırılıp, kadınların toprak tapularını alıp satabildiğı, bunlara sahip olabildiğı hak temelli bir sistemin yasal reformlarla kurulması – geleneksel hukuk kapsamında sadece erkeklerin iyi niyeti sayesinde alabildikleri tüm yetkiler (Tripp 2005, 2).

Bu konuda detaylı bir makalede Ugandalı feminist Aili Mary Tripp bu stratejiyi savunuyor ve bunun özellikle de Doğu Afrika’da kadın örgütleri arasındaki yaygın duruş olduğunu, bazı göçebe grupların da bunu desteklediğini söylüyor. Fakat kadınların toprak hakları örgütlerinin yabancı yatırımcıların çıkarlarını desteklemekle suçlandığını da kabul ediyor (Tripp 2005, 13). Hakikaten de Afrika’da özel mülkiyetin kadınlara fayda sağlayabileceğı ve geleneksel kullanım haklarının kırsal ve kentsel

nüfusun geçimi için ciddi sonuçlar doğurmadan feshedilebileceği fikrini sorgulayan bir tartışma sürdürülüyor (Manji 2006; Yoshida 2005, 148).

Farklılıklar olmasına rağmen kadınların geleneksel hukuk kapsamında maruz kaldığı ayrımcılığın “gelenekle” değil, daha çok tarımın ticarileşmesiyle ve bunun sonucunda müşterek toprakların kaybindan kaynaklanan baskılarla ilgili olduğu yönünde bir görüş birliği mevcut.

Kadınlar, Geleneksel Hukuk ve Müştereklerin Erilleşmesi

Bugün olduğu gibi, sömürgecilik öncesi zamanlarda da geleneksel hukuk kadınların eninde sonunda evleneceği, klandan ayrılacağı ve klanın topraklarının korunması gerektiği varsayımlarıyla erkeklere toprak sahipliği ve yönetimi konusunda öncelik tanırdı (Tripp 2004, 2, 10; Wanyeki 2003). Bu yüzden, sistemin ana soylu ya da baba soylu olmasına -ya da diğer tarihi ve kültürel faktörlere- bağlı farklılıklar olsa da sömürgecilik öncesi dönemde de kadınlar toprağa kocaları ya da akrabaları aracılığıyla erişim sağlıyordu.

Fakat geleneksel hukuk kapsamında “sahiplik” yazılı hukuktakinden çok daha farklı bir anlam içerir. Çünkü geleneksel hukuk dışlama değil, “kapsama ilkesi üzerinden” işler (Barrow 1996, 264). Mal sahibi kullanım hakkına sahipti ve toprağı gelecek kuşaklar da dahil olmak üzere ailenin diğer üyeleri için toprağın vasiliğini yapabilirdi. Sahiplik mutlak maliklik ya da satma hakkını bahşetmiyordu. Dolayısıyla, kocaları ya da aileleri aracılığıyla olsa da, kadınlar her zaman kendilerine ait tarlalara, kendi mahsullerine ve yetiştirdikleri mahsulün satışından kazandıkları gelirin kontrolüne sahipti (Wanyeki 2003, 187–8).

Ancak tarımın ticarileşmesi ve uluslararası pazar için üretimin başlamasıyla durum değişti. Genel olarak toprağa olan talep arttıkça “kadınların erişimi üzerindeki kısıtlamalar” katılaştı (Tripp 2005, 2).

Bu amaçla birkaç farklı stratejiye başvuruldu. Doğu Afrika'nın bazı bölgelerinde, erkekler başlık parası ödemeyi reddedip kaçarak evlenmeye başladılar. Bu, eşleriyle ilişkilerini sona erdirebilmelerini ve onlara herhangi bir toprak transferi ya da bağışı yapmayı reddetmelerini kolaylaştırıyordu. Gusii topraklarında (Güneybatı Kenya) yapılan bir çalışma 1980'lere gelindiğinde evliliklerin yüzde 80'inin kaçarak yapıldığını ve bunun bölgede daha önce görülmemiş bir "topraksız kadınlar kategorisinin" oluşumuna neden olduğunu gösterdi (Gray ve Kevane 1999; Hakansson 1986, 1988). Benzer bir araştırma, 1990'ların sonunda bir Ruanda köyünde çiftlerin üçte ikisinin başlık parası ödemededen evlendiğini yazdı. Başlık parası ödenmediğinde toprak üzerinde herhangi bir hakları olmadığı ve kocaları her an evi terk etmelerini isteyebileceği için bu da kırsal kökenli kadınların esas korunma biçimlerinden birini kaybettiğinin kanıtıydı (Gray ve Kevane 1999, 21).

Kadınların toprak haklarını ellerinden almak için kullanılan başka bir taktik de akrabalık bağlarının ve böylece kimin klana "ait" olup kimin olmadığıнын yeniden tanımlanması olmuştur. Kenya'nın Rift Vadisi'ndeki son anlaşmazlıkların da gösterdiği gibi, "ötekileştirme" ve "aidiyet" politikaları farklı etnik ve dinsel grupları topraktan uzaklaştırmak için kullanılmıştır. Fakat aynı politikalar eşleri yabancı, aile dışı üyeler olarak tanımlayıp kadınların toprağa erişimini kısıtlamak için de kullanılmıştır. Cadılık suçlamaları –en ileri "ötekileştirme" stratejisi- de bu amaca hizmet etmiştir (Federici 2008). Son yıllarda Mozambik'te ölmüş eşlerinin toprağını ya da ürün payını talep etmeye devam eden kadınlar cadılıkla ve kocalarını mallarına konmak için öldürmekle suçlanmıştır (Bonate 2003, 115, 122).

Topraklar ve mahsuller de –parasal değerlerindeki artışla birlikte- erkeklerin şahsına münhasır tapuları olduğunu gösterecek şekilde yeni bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur (Gray ve Kevane 1999, 22). Tüm bu

uygulamaların yanı sıra, kadınların toprağa erişimi, ikili yasal sistemin erkeklerin kadınları haklarından mahrum etmesine izin vermesi nedeniyle de giderek daha güvenilirmez hâle gelmiştir. Uganda'daki Toprak ve Adalet Hareketi'nden Judy Adoko ve Simone Levine'in açıkladığı gibi:

... geleneksel olarak bir kadının toprağa kocası üzerinden erişim sağlıyor olması şimdi (kasıtlı olarak) bireysel mülkiyet kavramıyla karıştırılıyor. Böylece erkekler aileye ve hatta eşlerine bile danışmadan toprağı satmak gibi “geleneksel hukukta asla sahip olmadıkları hakları iddia edebiliyorlar”. (Adoko ve Levine 2005, 11)

Dullar, boşanmış eşler ve erkek çocuk sahibi olmayan kadınlar özellikle cezalandırılmış oldu. Sıklıkla dullar çift olarak birlikte edindikleri malları bile ellerinde tutamadılar (Gray ve Kevane 1999, 18). Dulların malları, ölen eşlerinin sahip oldukları mallarda hak talep edebilen aileler tarafından gasp edilme tehdidiyle karşılaştılar. Aileler ancak dul kadının erkek çocuğı varsa ve malları onun adına kaydedecekse bazı tavizlerde bulunabiliyorlardı (Tanzania Gender Networking Programme 1997; Tripp 2004; Wanyeki 2003, 267).

Kadınların “toprak hakları” literatürü ölen eşin akrabaları tarafından eşyalarından mahrum bırakılan ve evlerini terk etmeye zorlanan dul kalmış kadınların hikâyeleriyle dolu. Tipik olduğu anlaşılan bir örnekte, dul bir kadın eşinin gömülmesinden hemen sonra tarlasından ölen kardeşlerinin patateslerini sökmeye çalışan akrabalarıyla kavga ediyor, hem de birazını çocuklarına bırakmalarını rica ettiği hâlde. Bir başka örnekte, Ugandalı bir dul kadın eşinin ailesinin ona haber vermeden kocasının toprağını sattığını yeni mal sahibi onu atmaya geldiğinde öğreniyor (Kimani 2008, 10). Mary Kimani, Zambiya'da dul kadınların üçte birinden fazlasının eşleri öldüğünde aile topraklarına erişimini kaybettiğini belirtiyor (Kimani). Çokeşli ailelerdeki kadınlar da, erkek, boşanma ya da ölüm hâlinde diğerinin hakkı olmasın diye genellikle sadece bir kadını kaydettirdiğinden, yine kaybedenler arasında yer alıyor.

Özetle, kadınların Afrikalı çiftçilerin çoğunluğunu oluşturmalarına ve –pek çok ülkede tüketimin yüzde 70’e kadarını sağlayan- başlıca gıda üreticileri olmasına, ekme, çapalama, hasat kaldırma, depolama, işleme ve satış gibi tarımsal vazifelerin çoğunu yürütmesine rağmen, bugün tanımlandığı biçimde geleneksel hukukun kadınlara karşı ayrımcılık içerdiğine dair şüphe yok (Snyder ve Tadesse 1995, 17).

Tüm bu çelişkiler nedeniyle Afrika’nın ortak alanlarına dair kadınların pozisyonu “hizmetçiler” ya da “kefaletli işçiler” ile karşılaştırılacak seviyede. İşledikleri toprak üzerinde kontrolleri, erişimleri ya da güvenceleri olmadan erkeklere çeşitli karşılıksız işler sağlamaları bekleniyor (Bikaabo ve Ssenkumba 2003, 262; Palmer 2002).

Kadınların toprağın kontrol hakkını kaybetmesi aynı zamanda cinsellikleri ve üreme fonksiyonları üzerindeki kontrollerini de kaybetmeleri anlamına gelir. Toprağa erişim genellikle reddedilemeyen cinsel davranış ve aynı zamanda kocanın evlilik dışı ilişkilerini kabul etmeye razı olma koşullarına bağlıdır. En önemlisi de erkek çocuk sahibi olabilme koşuluna bağlıdır (Palmer 2002, 263). Bazı kadınlar toprağa erişimini güvenceye almak için kendi istediklerinden daha fazla çocuk yaparlar. Toprak üzerinde kontrolün olmaması kadın çiftçilerin özerklik sahibi olmasını zorlaştırır ve ailedeki pazarlık gücünü azaltır; onları cinsel istismara ve aile içi şiddete karşı daha savunmasız kılar (Palmer 2002, 246). Ayrıca halkın gıda güvencesi üzerinde de ciddi sonuçlar doğurur. Kadınlar geçimlik tarım yapan çiftçilerin çoğunluğunu oluşturuyor. Gıda ürünlerinin ihraç edildiği, toprağın madencilik ve diğer ticari girişimler için üretimden çekildiği ya da gıda olarak tüketilmeye müsait olmayan ekinlere ayrıldığı, uluslararası kuruluşların Afrika hükümetlerini temel gıda maddelerini ithal etmeye ikna etmek için baskı yaptığı bir ekonomik ortamda kadınların çiftçilik faaliyetleri insanların hayatta kalmasının temeli.

Toprak Kadınların Hakkıdır: Toprak Özelleştirmesi için Kadın Hareketi

Durum böyle iken, kadınların toprak ve müşterek kullanım ile kurdukları ilişkinin Afrika feminist siyasetinde merkezi bir mevzu hâline gelmesi şaşırtıcı değildir. Ancak, toprak meselesini sadece Afrika ile sınırlı kalmayacak şekilde feminist gündeme sokan, Birleşmiş Milletler'in (BM) kadın hakları kampanyası olmuştur (Tripp 2004; Wanyeki 2003). Afrika'da 1990'larda oluşan hareketlerin benzerleri Latin Amerika'da da benzer strateji ve taleplerle ortaya çıkmıştır (Deere ve León 2001). 1990'lara geldiğinde uluslararası bağlamda politika öneren ve yapan kişi ve kurumlar ihracata yönelik üretimi artırma hedefli pek çok kırsal kalkınma şemasının başarısızlığa uğradığı sonucuna varmışlardır çünkü bunlar "kadınların katkısını göz ardı etmişlerdir".

Afrikanlı kadınların her zaman eşlerinden ayrı kendi ekonomik uğraşlarının olduğunu ve toprağa ve diğer kaynaklara erişimlerinin güvence altında olmamasının, kocalarına bağımlı olarak ücretsiz çalışmaya karşı isteksizliklerini güçlendireceğini gözden kaçırarak, erkek çiftçilerin eşlerini kolaylıkla ücretsiz yardımcıları olarak çalıştırabileceklerini varsaymışlardır. Kuşkusuz ki, BM'nin kadın hakları kampanyası bu duruma çözüm oluşturmak içindi ve bu çabaları aynı yıllarda kadınları ve gündemlerini "cinsiyetlendirmek" mevzusunu keşfetmekte olan Dünya Bankası'nın desteği ile ikiye katlandı. Yani, 1995 Pekin Konferansı'nda toprak sorununa verilen önem, gezegenin dört bir köşesindeki kadınların toprak hakkı mücadelesinin kıvılcımıdır.

Afrika'da da aynı şekilde, BM kurumlarının ve uluslararası sivil toplum örgütlerinin desteği sayesinde kadınların toprak hakkı hareketi geçtiğimiz on yıl boyunca ivme kazanmıştır. Örgütler başarılar elde etmiş, kadınların toprak hakları üzerine konferanslar, atölyeler ve yayınlar çoğalmıştır. Aynı zamanda, imkânı olan kadınlar toprak satın almak ve kocalarının ölümünü

sonrasında mülklerini kaybetmemek için -genellikle kadınların enformel birikim sistemlerini kullanarak- kaynaklarını bir havuzda biriktirmişlerdir.

Şimdiye kadar, kurumsal desteğe rağmen, hareket az sayıda başarı kazanabilmiştir ve bu başarılar “gerçek olmaktan ziyade sözdendir” (Alden Wily 2001, 85). Sadece Etiyopya ve Eritre’de kadınlar “sürdükleri toprağın sahibi” olabilmişlerdir (Alden Wily, 2001). Ancak, burada da hareket çetin bir savaşı karşı karşıya kalmıştır. Yasaların kadın haklarını desteklediği durumlarda da, bu yasaların uygulanmasına karşı direnç vardır. Kadınlara daha geniş toprak hakkı verilmesine karşı muhalefetin ne kadar güçlü olduğunu, kadın örgütlerinin mücadelesine rağmen, Uganda’da 1998’de çıkan Toprak Yasası’na kadınlara toprak üzerinde eşleriyle ortak mülkiyet hakkı veren bir maddenin eklenmemesinden anlayabiliriz. Başkan Museveni’nin önemli bir rol oynadığı bu yenilgi, pek çok kadının daha güçlü anayasal ve hukuki düzenlemeler talebinde neden bu kadar ısrarcı olduğunu açıklayabilir (Tripp 2005, 9).

Ancak, sorun, kadınların toprak hakkı için mücadele veren örgütlerin özel mülkiyeti güçlendirecek ve müşterek kullanım hakkını ortadan kaldıracak yasalar için savunuculuk yaparken, tam da, çoğunluğu kadın milyonlarca çiftçiyi topraksız bırakan ve binlerce dönüm arazinin mülkiyetinin yabancı yatırımcılara geçmesine neden olan liberalleştirme programına destek vermiş olmalarıdır.

Ambreena Manji’nin *The Politics of Land Reform in Africa*’da (2006) [Afrika’da Toprak Reformu Siyaseti] yazdığı gibi, kadınların toprak hakkı hareketi, toprak mülkiyetinin yasal reformu aracılığıyla toplumsal dönüşümü hedefleyerek, uluslararası finans kuruluşlarının dilini benimsedi ve Afrikalı insanların sömürgeciliğin sonundan beri en önemli talebi olan toprağın yeniden dağıtımı meselesini yok saydı. Üzerine az yazılmış bir diğer konu da uluslararası finans kurumlarının yasaları

kapitalist ilişkilerin küreselleşmesi ve Afrika yerelinin ulusaşırı iktidar yapısının kontrolü altına alınması için kullanmalarıdır (Manji 2006, 67-68). Manji'nin önerisi, kadınların daha fazla yasa değil, daha fazla toprak için mücadele etmesidir, çünkü bireysel toprak mülkiyetini desteklemek, topraksızlık genel bir koşul hâline geldiğinde, pek de faydalı değildir.

Manji bu eleştirileri yapan tek kişi değildir. Kadınların toprak hakkı kampanyasının eğitilmiş, ekonomik durumu yerinde, genellikle şehirli, orta sınıf, toprak satın alabilecek, kanuni mülkiyeti kazanmanın gerektirdiği vergileri ödeyebilecek paraya sahip ve belki bazı tarım işletmelerine yatırım yapabilecek kadınların çıkar ve bakış açısını yansıttığına dair yaygın bir görüş vardır (Moyo 2007, Palmer 2002).

Müşterek toprak kullanımından geriye kalanların da ortadan kalkmasıyla, kırsal Afrika toplumlarının parçalanacağı ve toprak kavgalarının yoğunlaşacağı yönünde haklı bir kaygı da vardır. Afrikalı insanların büyük çoğunluğu, özellikle de kadınlar için toprak, üretimin ve geçimin temel aracıdır. Toprak, Afrika'nın "sosyal güvenlik sistemi"dir, para ilişkilerinin sonsuz kırılganlığına ve soyutluğuna alışmış olan Amerikalılar ve Avrupalılar için para veya maaş önemlidir, toprak ise Afrikalılar için bunlardan çok daha önemlidir. Köyde bir arsanızın olması veya toprak sahibi olmaksızın çalışmakla geçen bir hayatın sonunda toprak sahibi olma umudu pek çoğu için hayat ile ölüm arasındaki farkı belirler; hatta giderek artan oranda Afrika'da bir hayat ile Afrika'dan göç etmek arasındaki farkı. Şaşırtıcı olmayacak şekilde, toprak kavgaları en acı ve en ölümcül kavgalardır ve bu kavgalar çoğu zaman gerçek savaşları andırırlar. Bu bağlamda, kilit soru özelleştirme yönündeki bir hukuki reformun kırsal bölgelerde yaşayan ve bundan en çok etkilenecek nüfusu oluşturan kadınların sosyoekonomik konumlarını kötüleştirip kötüleştirmeyeceğidir. Müşterek toprak kullanımının genellikle daha geniş bir kaynak çeşitliliğine (ağaçlar -kırsalda yaşayanların "tasarruf

bankaları”-, otlaklar, ormanlar, göller, göletler) erişimi de içerdği düşünöldüğünde önemli bir sorudur (Barrow 1996, 267).

Önemli bir nokta, kırsal kesimde yaşayan kadınların hem bireysel olarak hem de kurumları aracılığıyla, tıpkı erkeklerin tapunun ve kaydın önemini göz ardı etmeleri gibi resmi toprak mülkiyetine çok az ilgi göstermiş olmalarıdır. Köylü kadınlar toprağın az ve topluluğa ait olduğunu ve ancak zengin kişilerin toprak satın alabildiğini, kendilerininse isteseler bile remi mülkiyetin getirdiği vergileri ödeyemeyeceklerini bilirler. Bir diğör deyişle, daha fazla toprağa ve güvenceye sahip olmakla ilgilenseler bile, bireysel mülk edinmenin toprağı elde etmenin yolu olduğunu düşünmezler. Bazı kadınlar buna ek olarak toprağı satın aldıkları takdirde kocalarının kendilerini tehdit altında hissedeceklerinden ve bunu kendi güçlerine karşı bir saldırı olarak göreceklelerinden korkarlar.

Bu dirençler ışığında, bazı kadın örgütleri tabandaki güç ilişkilerini değıştirmek için eğitsel kampanyalar yürüterek, geleneksel hukuk sistemi “içerisinde” ve “haklar” çerçevesi dışında hareket ederek daha iyi bir anlaşma için pazarlık edebileceklerini düşünürler. Siyaset kuramcıları Bikaako ve Ssenkumba’nın da ifade ettiğı gibi: “Çözümün uzlaşmacı bir yaklaşımda yattığı anlaşılıyor. Geleneksel hukuku ve uygulamaları tamamen feshetmekten ve toprağı pazar ekonomisine terk etmekten uzak bir yaklaşım” (2003, 276).

Elbette, kadınların köy komisyonlarına ve karar alma süreçlerine katılımlarını artırarak, kadın çiftçilerin çoğunluğunun mallarına el koyulmasına neden olabilecek politikalara başvurmadan da çok fazla şey kazanılabilir. Ancak, toprağın ticarileştirilmesi devam ettiğı ve toprağın yeniden dağıtımı gündem dışı kaldığı takdirde, topluluk düzeyindeki müzakerelerin kadınların toprak güvenliğinde kayda değör bir değışiklik yaratıp yaratamayacağı şüphelidir, çünkü belirleyici sorun müşterek

mülkiyet alanlarının daralmasıdır ve komünal eşitlikçiliğe giden barışçıl yol daha fazla topraktan geçmektedir.

Çitlemeye Karşı Kadınlar: Afrika’da Toprağa El Koyma ve Kentli Tarım

O hâlde, kadınların bakış açısından Afrika toprak komünlerinin kaderi nasıl görünmektedir? Devam eden özelleştirme ve erilleştirme toprak üzerindeki mevcut güç dengesinin kaçınılmaz sonucu mudur? Şüphesiz ki, Kenya ve Güney Afrika’da yakın geçmişte yaşanan kanlı olaylar resmin pek iç açıcı olmadığını göstermiştir. Bir Afrika atasözünün dediği gibi “filler tepişir çimenler ezilir”. Yani, toprak rekabeti insanları umutsuzluğa sürüklediği için kendi toplulukları yok olurken kadınlar nasıl daha fazla toprak kazanabilirler? Toprak kavgaları ve istimlakı, Afrika ekonomilerinin “uyumu” bağlamında, 1980’ler ve 1990’larda Afrika’da gerçekleşen cadı avlarının da kökleridir (Federici 2008; Heinfelaar 2007; Ogembo 2006).

Bu koşullarda, feministler kadınları hayatın her alanında güçlendirecek daha geniş tabanlı bir hareketin gerekli olduğu konusunda ortaklaşacaklardır: Sağlık, eğitim, iş, üretim işleri ve aynı zamanda toprağa erişim. Bu olmadığı zaman, tüm kazanımlar kısa süreli ve zor elde edilir olacaktır. Bu arada, büyük oranda neoliberal çerçeve içinden çalışan sivil toplum örgütlerinin egemen olduğu girişimlerin ve literatürün göz ardı ettiği başka bir tür mücadele ortaya çıkmıştır.

Kadınların toprak hakkı için çalışan kurumlar daha sağlam özel mülkiyet kanunları için mücadele ederken, mülksüzleştirmeye direnen ve/veya özelleştirilmiş toprakları geri alan kırsal hareketler Afrika’da ivme kazandı. Bunun bir örneğini geçtiğimiz altı yıllık sürede gelişen ve belkemiğini kadınların ve gençlerin oluşturduğu Güney Afrika’daki Topraksız Halk Hareketi teşkil eder. Bir yandan hükümetle toprak

reformunun uygulanması için müzakere ederken, diğer yandan 2004 planlarındaki “Toprağı Geri Al Kampanyası”nı da içeren toprak işgallerini destekler (Xezwi 2005, 185-7). Kırsal hareketler doğrudan müdahale taktiklerini kullanarak Güney Afrika’nın diğer bölgelerinde de etkin olmuştur (Moyo 2007, 16-8).

Ancak, belki de en önemli toprak hareketi kendini bu şekilde tanımlamayan, kendiliğinden oluşan bağımsız girişimlerin bir aradalığı şeklinde görülen harekettir. Bu, kentlere göç etmiş topraksız kadınların “hareketi”dir ve bu kadınlar doğrudan müdahale taktikleri benimsemeye başlayarak, kamu arazilerindeki boş alanlara el koyarak buralarda üretim yapmaya başlamışlardır.

Bu eylem yeni değildir. Komünizme benzer bir kültür Afrika toplumlarına o kadar içkindir ki onlarca yıldır devam eden ticarileştirmeden sonra bugün bile Avrupa ya da ABD’de düşünülemez olan kamusal bir alanın kullanımı Afrika’da kabul edilebilir. Yol kenarı satışları bir normdur, bununla da kalmaz, üniversite kampüslerinde ekin yetiştirilir; Nijerya’nın güneyindeki bazı üniversitelerde, yılın bazı dönemleri, pazarda satışa çıkarılmadan önce kampüs çimleri üzerinde otlatılan inekleri görebilirsiniz.

Kadınlar, yani kendi geçimleri için tarım yapanların önemli bir kısmı, her zaman kendilerine uygun boş arazileri ekmişlerdir. Ancak 1980’lerden itibaren, ekonomik koşullar kötüleşmiş ve özellikle göç ettikleri kentlerde bu pratik daha da yaygın hâle gelmiştir.

Kentte yapılan tarım topraksız kadınlar ve bazı erkekler için de ailenin hayatta kalmasını sağlayan önemli bir ekonomik faaliyet hâline gelmiştir. Akra’da (Gana), bu tür bahçeler kentin sebze ihtiyacının yüzde doksanı tedarik etmektedir. Darüsselam’da (Tanzanya), her beş erişkinden biri

meyve veya sebze üretmektedir. Gine-Bissau’da, başkentte ve diğer şehirlerde, kadınlar 1980’lerin başlarında evlerinin etrafında sebze bahçeleri oluşturmaya, manyok ve meyve ağaçları ekmeye başladılar. Yokluk zamanlarında, ürettiklerini satarak kazanacakları gelirden vazgeçerek, ailelerine yetecek yiyeceğe sahip olmayı garanti altına aldılar (Gali ve Funf 1995, 21-2). Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nde de “kentleşme” patlaması yaşanmıştı. Theodore Trefon’un betimlemesiyle “kentlin her yerine manyok ağaçları ekilmişti, Kinşasa’nın Champs Elysees’si olarak adlandırılan merkezi bir caddesinde ise keçiler otliyordu” (Trefon 2002,490). Bu tasvir Christa Wichterich tarafından da teyit edilmiştir. Şehir bahçeciliğini ve geçim tarımını “tencere ekonomisi” diye adlandıran Wichterich şöyle yazar:

Darüsselam’ın düşük maaşlı memurlarının evlerinin önünde çiçeklendirilmiş yol kenarları yerine soğanlar ve papaya ağaçları vardı; Lusaka’nın arka bahçesinde tavuklar ve muz ağaçları; besin zinciri sisteminin büyük ölçüde çıktığı Kampala ve özellikle de Kinşasa’nın ana yollarındaki sit alanlarında ise sebzeler. . . [Kenya] köylerinde [de] yeşil yol kenarlarını, evlerin ön bahçelerini ve boş arsaları mısır, bitki, en popüler kabak çeşidi sukum wiki [kelime anlamı “haftayı ittir”] işgal etmişti. (Wichterich 2000, 73).

Kadınların ektikleri toprakların önemli bir kısmı ya kamu arazisidir ya da yol kenarları, tren yolları, parklar gibi kimseden izin almadan el koydukları veya kimseye ücret ödemedikleri özel mülklerdir. Bu anlamda, el konuluş şeklinin kamusal alanla kurduğumuzdan farklı bir ilişki üretmesinden ötürü bu toprakların bir müşterek başlangıcı olduğunu söyleyebiliriz. Bu ilişki, doğal çevre ile insanın ortak yaşamını tamir eden bir doğrudan yönetme ve sorumluluk ilişkisidir.

Toprağı temiz tutmak ve ekmek, özellikle de ektikleri arazi evlerine yakın değilse, kadınların iş yüküne çok büyük bir ilave olmuştur. Ayrıca pek çok

risk de barındırmaktadır: Hırsızlık, ekinin tahrip edilmesi, polis tacizi ve şehir kirliliği. 1990'ların başında Nairobi'de kadın çiftçilerle yaptığı görüşmeler doğrultusunda, Freeman kadınların bu sorunlarla başa çıkmak ve mahsullerini saklamak için çeşitli araçlar kullandıklarını ifade eder. Ancak, karşılaştıkları zorluklar, kendilerine bakabiliyor olmanın ve ailelerine ilave yiyecek ve besin çeşitliliği sağlamanın verdiği hazla telafi olur. Şehirde yapılan tarım, ayrıca kadınlar için bir özerklik beyanıdır çünkü kadınların ailelerinden ve piyasadan bağımsız olmalarını sağlar (Freeman 1993, 14). Bazı kadınlar şehirde yaptıkları tarımdan, ürettiklerini işlemek ve satmak gibi ikincil faaliyetler de yaratırlar. Ayrıca Freeman, iş bulsalar dahi pek çok kadının şehirde tarım yapmaya devam ettiğini fark etmiştir. Bu durum hayatta kalmanın dışında başka bir şeylerin de mevzubahis olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Mevzubahis olan, Fantu Cheru'nun kelimeleriyle "fakirlerin sessiz devrimi"dir (Cheru 2005, 78). Bu ifadeyle Cheru devletin "kendileri için mânâsız hâle geldiğini" görerek "modern ulus-devletin kuruluşuna kadar kendi kendilerine yetme hâlini" tekrardan talep eden köylüler ve şehirli yoksullar arasındaki artan kendi kendine yetme faaliyetlerine gönderme yapar. Bu örgütlenmemiş bir devrimdir, ancak titiz ve stratejik düşünmeyi ve planlamayı olduğu kadar toprağı ve mahsulü savunmak için savaşılmaya hazırlıklı olmayı da gerektirir. Ayrıca kolektif süreçlerden ziyade bireysel girişimlerin hayata geçirilmesi olarak görünür. Ancak bu görüntü aldatıcıdır. Şehirli kadın çiftçiler birbirlerinden öğrenir ve birbirlerinin deneyimlerinden güç kazanarak kendi kendine yeter hâle gelirler. Bunların yanı sıra, hangi toprağın alınabileceğı ve kimin önceliğı olduğu hakkında yazılı olmayan kurallara vardır. Söz konusu olan, şehirlerin fiziki ve sosyal gerçekliğinin kolektif bir dönüşümüdür. Şehir kurallarına biat etmeyerek ve sömürge döneminden bu yana Afrika şehirlerini elitler için koruyan şehir plancılarını sukutu hayale uğratarak, şehirli çiftçiler şehir ve taşra ayrımını yerle bir eder ve Afrika şehirlerini bahçelere dönüştürürler

(Freeman 1993, 19-20). Aynı zamanda kendilerinin tarımla geçindirme yetilerini ve cemaatlerini yıkan kentsel kalkınma planlarına ve ticari iskân politikalarına set çekerler.

Kampala'nın (Uganda) Kawalaa mahallesindeki kadınların direnişi buna bir örnek teşkil eder. Kawaala'da 1992-1993 yıllarında Dünya Bankası, Kent Konseyi'yle işbirliği içinde insanların evleri etrafındaki veya yakınındaki ekilebilir arazileri yok eden büyük çaplı bir toplu konut projesine destek vermiştir. Kadınlar, Mahalle Sakinleri Komitesi kurarak bu projeye karşı örgütlenmiş ve sonunda Dünya Bankası'nın projeden çekilmesini sağlamışlardır. Kadın liderlerden birinin de söylediği gibi:

Kadınlar [erkeklerden] daha çok ses çıkıyor çünkü kadınlar doğrudan etkileniyor. Kadınların hiçbir gelirleri olmaksızın ayakta kalmaları çok zor. . . bu kadınların çoğu çocuklarına bakmaya çalışan kadınlar ve hiçbir gelirleri ya da yiyecekleri olmadan bunu yapamazlar. . . Geliyorsunuz, ellerinden huzurlarını ve gelirlerini alıyorsunuz, onlar da mücadele edecekler, istedikleri için değil, baskı gördükleri için (Trill 2000, 183).

Kawaala'daki mücadele, türünün tek örneği değildir. Endüstriyel bölgelerin kendilerini ve ailelerini yerinden etmekle tehdit eden ve/veya çevreye zarar veren gelişimine karşı çıkan köylü kadın örgütlenmelerinin verdikleri benzer mücadelelerin haberleri Afrika ve Asya'nın çeşitli yerlerinden gelmektedir.

Bu mücadeleler, ticari çıkarların saldırılarına karşı toprağı ve “toprak ve hayat satılık değildir” şiarını savunurken kadınların aynı zamanda kendi tarih ve kültürlerini de savunduklarını göstermektedir. Kawalaa örneğinde, mevzubahis arazinin üzerinde yaşayanlar nesillerdir o toprakta yaşamış, yakınlarını o toprağı gömmüşlerdir (Uganda'da akrabalarını bir toprağı gömmek, o toprak üzerindeki hakkın nihai kanıtıdır). Bu konu üzerine Tripp şöyle yazar:

. . .yerli halk, özellikle de kadınlar, sadece Kawalaa’da değil, daha geniş çapta, diğer toplum projeleri için model olabilecek yeni kurallar oluşturmaya çalışıyorlar. Kadınların, çocukların, dulların ve yaşlıların ihtiyaçlarını başlangıç noktası olarak alan ve hayatta kalmalarının toprağa bağlı olduğunu kabul eden daha kolektif bir çaba öngörüsüne sahipler. (Tripp 2000, 194)

Afrikalı kadınların toprak işgallerini ve mücadelelerini önemli kılan bu zımni öngörüdür. Kadınlar toprağa el koyarak, yıllar boyunca, toprağın sadece banka kredisine teminat olarak gösterildiğinde üretken hâle geldiği savıyla geçimlik tarımı yok etmeye çalışan Dünya Bankası ve diğer uluslararası kalkınma kurumlarının önerdiği ekonomiden farklı bir “ahlaki ekonomi”ye destek vermiş oldular. Bu, rekabetçi olmayan, dayanışma merkezli bir hayat tarzı üzerine kurulu bir ekonomidir. Veronika Benholdt-Thomsen ve Maria Mies bunu “öteki” ekonomi olarak adlandırırlar. Bu ekonomi, “sonu gelmez ölü para birikimini değil, gezegen üzerinde üretim ve hayatın devamı için gerekli her şeyi ekonominin merkezine koyar” (Mies ve Benholdt-Thomsen 1995, 5).

Müşterekler için Afrikalı kadınların mücadelesi aynı zamanda doğal kaynakların yıkımına karşı bir hareket şeklini de almıştır. Bu bağlamda en iyi bilinen girişim “Yeşil Kuşak Hareketi”dir [Green Belt Movement]. Wangari Mathai liderliğindeki bu hareket 1977’den bu yana Kenya’nın belli başlı şehirlerinin çevresine yeşil bir kuşak oluşturarak ormansızlaşma, toprak kaybı, çölleşme ve yakacak orman kıtlığını engellemek üzere milyonlarca ağaç dikmiştir (Maathai 2008). Ancak, ormanları korumak için verilen en çarpıcı mücadele mangrove ağaçlarının yetiştigi bataklıkların petrol üretimi tarafından tehdit edildiği Nijer Deltası’nda gerçekleşir. 1984’te Ogharefe’de başlayan ve yirmi yıla yakın süredir devam eden mücadelede birkaç bin kadın Pan Ocean’ın üretim istasyonunu kuşatmış ve suya ağaçlara ve toprağa verdiği zarardan ötürü şirketten tazminat talep etmiştir. Kadınlar kararlılıklarını göstermek için

şirketi taleplerinin gerçekleştirilmemesi durumunda soyunmakla tehdit etmişlerdir –hatta kısa süre sonra bu tehditlerinin boş olmadığını göstermişlerdir. Şirketin müdürü geldiği zaman kendini binlerce çıplak kadınla çevrelenmiş buldu. Nijer Deltası halkları için ciddi bir tehdit olan bu olay, şirketin tazminat taleplerini kabul etmesini sağladı (Turner ve Oshare 1994, 140-1).

SONUÇ

Afrika için kapışma yeniden başlarken Afrikalı kadınların topraklarının gasp edilmesini seyretmeyecekleri aşîkârdır. Afrika müştereklerinin geleceğinin biçimlendirilmesinde kadınların daha fazla toprak ve daha fazla güvenlik için verdikleri mücadele kilit bir rol oynayacaktır. Ancak, kadınların mücadeleleri zıt yönlerde ilerlemektedir. O hâlde, bu mücadelelerin analizinden çıkarılacak önemli sonuçlardan biri, Afrika’da komünalizm krizdedir ve bu kriz sadece dış güçler değil, halklar arasındaki bölünmeler (kadınlar ve erkekler arasındaki bölünmeden başlayarak kadınların kendi arasındaki bölünmelere uzanarak) tarafından göz ardı edilmiştir.

Aynı zamanda, yeni müşterekler yaratılmaktadır ve emin olabiliriz ki toprağı özel mülkiyetten arındırma çabaları büyümeye devam edecektir. Diğer “felaketlerin” yanı sıra “besin krizi” göstermiştir ki, toprağın yeniden ele geçirilmesi ve para ekonomisine ve pazara alternatiflerin yaratılması bugün gezegendeki milyonlarca insanın sadece bireysel veya kolektif özerkliği için değil, var oluşu için şarttır.

KAYNAKÇA

Adoko, J., ve S. Levine. 2005. Land rights: Where we are and where we need to go. Publication of LEMU (Land and Equity Movement in Uganda). Kampala.

- Alden Wily, L. 2001. Reconstructing the African commons. *Africa Today* 48:77–99. Amooore, L. 2005. *The global resistance reader*. New York: Routledge.
- Anton, A. 2000. Public goods as commonstock: Notes on the receding commons. *Not for sale: In defense of public goods* içinde, yay. haz. A. Anton, M. Fisk, ve N. Holmstrom, 3–40. Boulder, CO: Westview Press.
- Barrow, E. G. C. 1996. Customary tree tenure in pastoral land. *Land we trust. Environment, private property and constitutional change* içinde, yay. haz. C. Juma ve J. B. Ojwang, 259–78. Londra: Zed Books.
- Bikaabo, W., and J. Ssenkumba. 2003. Gender, land and rights: Contemporary contestations in law, policy and practice in Uganda. *Women and land in Africa. Culture, religion and realizing women's rights* içinde yay. haz. M. L. Wanyeki, 232–77. Londra: Zed Books.
- Bonate, L. 2003. Women's land rights in Mozambique: Cultural, legal and social contexts. *Women and land in Africa. Culture, religion and realizing women's rights* içinde, yay. haz. M. L. Wanyeki, 96–131. Londra: Zed Books.
- Caffentzis, G. C. 1995. The fundamental implications of the debt crisis for social reproduction in Africa. *Paying the price: Women and the politics of international economic strategy* içinde, yay. haz. M. Dalla Costa ve G. Dalla Costa, 15–41. Londra: Zed Books.
- Cheru, F. 2005. The silent revolution and the weapons of the weak. transformation and innovation from below. *The global resistance reader* içinde, yay. haz. L. Amooore, 74–85. New York: Routledge.
- Cotula, L., T. Camilla, ve H. Ced. 2004. *Land tenure and administration in Africa: Lessons of experiences and emerging issues*. Londra: International Institute for Environment and Development.
- De Angelis, M. 2007. *The beginning of history. Value struggles and global capital*. Londra: Pluto Press.
- Deere, C. D., and M. León. 2001. *Empowering women. Land and property rights in Latin America*. Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press.
- Emeagwali, G. T. 1995. *Women pay the price, structural adjustment in Africa and the Caribbean*. Trenton, NJ: Africa World Press. Bkz. Gally, R. E. ve U. Funk. 1995, 13–30.
- Federici, S. 1992. The debt crisis, Africa and the new enclosures. *Midnight oil: Work, energy, war 1973–1992* içinde, yay. haz. Midnight Notes Collective, 303–16. Brooklyn, NY: Autonomedia.
- Federici, S. 2008. Witch-hunting and Feminist Solidarity in Africa Today. *Journal of International Women's Studies* 10 (1):21–35.

Freeman, D. B. 1993. Survival strategy or business training ground? The significance of urban agriculture for the advance of women in African cities. *African Studies Review* 36 (3):1–22.

Fullerton Joireman, S. 2006. *Applying property rights theory to Africa. The consequences of formalizing informal land rights*. Prepared for the 2006 meeting of the International Society for New Institutional Economics, Boulder, CO.

Gally, R. E., ve U. Funk. 1995. Structural adjustment and gender in Guinea-Bissau. *Women pay the price, structural adjustment in Africa and the Caribbean* içinde, yay. haz. G. T Emeagwali, 13–30. Trenton, NJ: Africa World Press.

Gray, L., ve M. Kevane. 1999. Women and land tenure in Sub-Saharan Africa. *African Studies Review* 42(2):15–39.

Hakansson, T. 1986. *Landless Gusii women: A result of customary land law and modern marriage pattern*. Working Papers in African Studies, African Studies Programme. Department of Cultural Anthropology, University of Uppsala.

Hakansson, T. 1988. Bridewealth, women and land. Social change among the Gusii of Kenya. *Uppsala studies in cultural anthropology* içinde, no. 9. Stockholm: Almqvist and Wiksell International.

Heinfelaar, H. F. 2007. Witch-hunting in Zambia and International Trade. *Imagining Evil. Witchcraft Beliefs and Accusations In Contemporary Africa* içinde, yay. haz. G. Ter Haar, 229–46. Trenton, NJ: Africa World Press.

Juma, C., and J. B. Ojwang, eds. 1996. *In land we trust. Environment, private property and constitutional change*. Londra: Zed Books. Bkz. Ogolla, B. D., ve J. Mugabe, 1996, 85–116, ve Barrow, E. G. C., 1996, 259–78.

Kimani, M. 2008. Women struggle to secure land rights. Hard fight for access and decision-making power. *Africa Renewal*, April 10–13.

Laesthaeghe, R. J., yay. haz. 1989a. *Reproduction and social organization in Sub-Saharan Africa*. Berkeley: University of California Press.

Laesthaeghe, R. J. 1989b. Production and reproduction in Sub-Saharan Africa: An overview of organizing principles. *Reproduction and social organization in Sub-Saharan Africa* içinde, yay. haz. R. J. Laesthaeghe, 13–59. Berkeley: University of California Press.

Linebaugh, P. 2008. *The Magna Carta manifesto. Liberties and commons for all*. Berkeley: University of California Press.

Manji, A. 2006. *The politics of land reform in Africa*. Londra: Zed Books.

Mathai, W. 2008. *Unbowed. One woman's story*. Londra: Arrow Books.

- Midnight Notes Collective. 1992. *Midnight oil. Work, energy, war, 1973–1992*. Brooklyn, NY: Autonomedia. Bkz. Federici, S. 1992, 303–16.
- Mies, M., ve V. Benholdt-Thomsen. 1999. *The subsistence perspective*. Londra: Zed Books.
- Moyo, S. 2007. Land in the political economy of African development: Alternative strategies for reform. *Africa Development* 32 (4):1–20.
- Ogembo, J. M. 2006. *Contemporary witch-hunting in Gusii, Southwestern Kenya*. Lewiston, NY: The Edwin Mellen Press.
- Ogolla, B. D., ve J. Mugabe. 1996. Land tenure systems and natural resource management. *Land we trust. Environment, private property and constitutional change* içinde, ed. C. Juma and J. B. Ojwang, 85–116. Londra: Zed Books.
- Palmer, R. 2002. Gendered land rights—Process, struggle, or lost cause? *Oxfam* 28 Kasım. http://www.oxfam.org.uk/what_we_do/issues/livelihoods/landrights/Africa_gen.htm.
- Snell, G. S. 1986. *Nandi Customary Law*. Nairobi: Kenya Literature Bureau. (Birinci Basım 1954).
- Snyder, M. C., ve M. Tadesse. 1995. *African women and development: A history*. Londra: Zed Books.
- Tanzania Gender Networking Programme (TGNP). 1997. *Beyond inequalities. Women in Tanzania*. Harare: Southern Africa Research and Documentation Centre.
- The London Economist. 1986. *Nigeria survey*. Londra: The Economist Group. 3 Mayıs 1986.
- Trefon, T. 2002. The political economy of sacrifice, kinois and the state. *Review of African Political Economy* 93/94:481–98.
- Trill, A. M. 2000. *Women and Politics in Uganda*. Madison, WI: Wisconsin University Press.
- Tripp, A. M. 2004. Women's movements, customary law, and land rights in Africa: The case of Uganda. <http://www.africa.ufl.edu/asq/v7/v7i4a1.htm>. Ocak 2011 tarihinde erişildi.
- Turner, T. E., ve M. O. Oshare. 1994. Women's uprising against the Nigerian oil industry in the 1980s. *Gender, Class and Race in Popular Struggles* içinde, yay. haz. T. E. Turner ve B. J. Ferguson, 140–1. Trenton, NJ: Africa World Press.
- Wanyeki, M. L., yay. haz. 2003. *Women and land in Africa*. Culture, religion and realizing women's rights. Londra: Zed Books.

Wichterich, C. 2000. *The globalized woman. Reports from a future of inequality*. Londra: Zed Books.

World Bank. 1989. *Sub-Saharan Africa: From crisis to sustainable growth*. Washington, DC: The World Bank.

Xezwi, B. 2005. *The Landless People Movement*. Research Report No. 10. In Center For Civil Society, RASSP Research Reports 2005, Vol. 1, 179–203.

Yoshida, M. 2005. Land tenure reform under the economic liberalization regime: Observation from the Tanzanian experience. *African Development* 30 (4):139–49.

¹ Geleneksel hukuk, sömürgecilik öncesi Afrika toplumlarında hayati ve toprağın dağıtım ve işletimini yöneten geleneklerin bütünüdür. Afrika ülkelerinin çoğunluğunda hâlâ yazılı hukuk sisteminin bir parçasıdır. Genellikle İngiliz Hukuku ve Şariat Hukuku ile bir arada yer alır.

² Geleneksel hukukun nasıl yeniden kurulduğunun bir örneği G. S. Snell's Nandi Geleneksel Hukuku'dur (Snell 1986). İngiliz bir antropolog olan Snell yerli şeflerle uzun görüşmeler yapmış, İngiliz sömürge yönetimi altında yasaların ne yönde değiştiğini anlamaya çalışmıştır. Geleneksel hukukun ancak zamanla sabit kodlara dönüştüğüne işaret eder. Çünkü toprağın ve diğer kaynakların bolluğu yasadaki hükümleri esnek hâle getirmiş ve detaylandırmaya ihtiyaç bırakmamıştır.